

YENİŞEHİR, ŞEMAKİ EVİ'NDEKİ KALEM İŞİ NAKIŞLAR

Bursa'ya 55 km. uzaklıktaki Yenişehir'de bulunan Şemaki Evi bugün müze haline getirilmiştir. Sedat Hakkı Eldem'in, plan özelliklerine göre I. Dönem ; bezemelerine göre ise II. Dönem evleri içine dahil ettiği ev iki katlıdır¹. Her iki kat ortadaki açık mekanlara açılan iki bölüm halinde düzenlenmiştir. Zemin katta " taşlık" ın iki yanında ikişer oda, üst katta ise L biçiminde sofanın ucu eyvan şeklinde sonlanmakta ve eyvanın iki yanında birer oda yer almaktadır. Ayrıca, güneye bakan cephede bir küçük oda daha bulunmaktadır. Sofanın batı cephesi ahşap direkli bir revak şeklindedir. Alt kat moloz malzemeyle yığma duvar, üst kat ise ahşap tavan ve tabanlı bağdadi duvar ile yapılmıştır². Araştırmacılar, Şemaki Evini mimari açıdan 18.yüzyıl başlarına tarihlenmiştir³. Bezeme açısından ise bazı araştırmacılara göre 19. yüzyıl başı özellikleri göstermekteyken bazılarına göre 19.yüzyılın son çeyreğinde yapılmış olmalıdır⁴.

Üst katta yer alan odaların tümünde süslü ocaklar, ahşap dolaplar ve yüklükler bulunmaktadır. Bezeme açısından, özellikle üzerinde duracağımız odalar büyük özenle süslenmiş olan baş oda ve güneydeki küçük odadır.

Eyvanın kuzey yanındaki baş odaya işlemeli ahşap bir kapıdan girildikten sonra, seki altından iki yanı parmaklıklı bir bölme ile oturma kısmına geçilmektedir. Odanın tavanı, duvarları ve yüklük kapakları son derece özenle bezenmiştir. Kapıdan girişte sağda, seki altında büyük bir yüklük yer almaktadır. Bu yüklüğün kapakları, kırmızı üzerine kırık çizgilerle oluşturulan alanlarda, beyaz-açık krem üzeri çok ince dallar ve çiçeklerle çok zarif bir şekilde, natüralist olarak işlenmiştir (Res. 1). Yüklüğün iki yanında üçer raf nişi bulunmaktadır. Bu nişler, kırmızı çerçeveye sınırlandırılmış dikdörtgen bölüm içinde, açık mavi-gri zemin üzerine dallar ve zarif çiçeklerle bezeli ince bir bordür ve alınlık kısmında, sarımsı zemine betimlenmiş birer çiçek yer alan dilimli kemer şeklindedir (Res. 2). Yüklüğün sol tarafında, çift kanatlı bir başka dolap dikkati çekmektedir ki kapakları kırmızı üzerine alt kenarı olmayan dikdörtgen alanlar şeklinde düzenlenmiş ve içleri, diğer bölümlerde de olduğu gibi , son derece zarif çiçeklerle, natüralist olarak bezenmiştir (Res. 3). Ayrıca, yüklüklerle kapının üzerinde, iki yanları ince dikdörtgen bölümler içine alınmış çiçek demetleri ; alt seviyede ise daha büyük olarak, sarı zemin üzerinde kurdele ile bağlanmış, adeta ağaç görünümünde çiçek

¹ Sedat Hakkı Eldem, *Türk Evi I* , İstanbul, 1984, s.126.

² Rüçhan Arık, " Resimli Türk Evlerinden İki Örnek ", *Sanat Dünyamız*, sayı: 4, 1975, s.13.

³ Sedat Hakkı Eldem, odalar henüz cephede çıkma yapmadığı için I. Dönem evleri içinde tanıtmış ve mimari açıdan 18. yüzyıl başlarına tarihlenmiştir (bkz, a.g.e., s. 126).

⁴ Prof. Dr. Günsel Renda, özellikle duvar resimleri açısından 19. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'da yapılmış örnekler içinde tanıtmıştır (bkz. *Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı (1700-1850)*, Ankara, 1977, s.141-142; "Wall Painting in Turkish Houses", *Fifth International Congress of Turkish Art*, Budapeşte, 1978, s. 716).

Prof.Dr. Rüçhan Arık ise bezemeleri açısından Şemaki Evini 19. yüzyılın son çeyreğine yerleştirmiştir (bkz. " Resimli Türk Evlerinden..." , s. 12-18; *Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı*, Ankara, 1976, s. 94).

demetleri dikkati çekmektedir. Bir başka bezemeli öge ise ocak nişidir; nişin iki yanında zarif kıvrım dallar arasına serpiştirilmiş çiçekler, üst kısmında ise C ve S kıvrımları ile oluşturulmuş, gölgeli boyanmış barok kartuşlar ve perde motifi yer alır (Res. 4). Sarımsı bir zemin üzerine pembe, mavi tonlarının tercih edildiği görülmektedir.

Odada, üst seviyedeki bezemelerden dikkatimizi ilk çeken yüklüğün üzerinde bulunan büyük bir manzaradır. Bu panoramada " denizle ayrılmış üç kara parçası ve ortada ada gibi kulesi ile İstanbul panoraması " yer almaktadır. İstanbul panoramalarında yaygın olan Kız Kulesi betimlendiği halde, Galata Kulesi gibi İstanbul'un simgesi olan diğer unsurların olmayışı düşündürücüdür. Burada betimlenen İstanbul manzarası gerçek bir gözleme dayanmaktan çok hayali gibidir. Mekan kuruluşu, özellikle başkentte görülen manzara resimlerine nazaran daha basittir⁵. Kahverengi ya da yeşil tonlarıyla betimlenmiş sütuncelerin ayırdığı ve C - S kıvrımlarının oluşturduğu kemer motiflerinin çevrelediği boşlukların içinde, tekrar C ve S 'lerle oluşturulmuş kıvrım dallar ve onların üzerinde, içinde natüralist çiçek demetleri yer alan vazolar bir diğer bezeme grubunu oluşturmaktadır.

Odanın tavanı şeritler halinde bezenmiştir (Res. 5). Tavan pervazı sarı, beyaz, mavi zeminde ince kıvrım dalların arasına serpiştirilmiş çiçek demetleriyle üç şerit halinde; tavan göbeği ise kırmızı zemin üzerine çarkıfelek şeklinde profilli damarlardan oluşmaktadır.

Baş oda dışındaki diğer iki odadan küçük olanı (güneydeki) da baş oda kadar özenli bir bezeme programına sahiptir. Tavan, yüklük kapakları, kapı ve ocak nişinin olduğu duvar en alttan üst seviyelere kadar yoğun bir şekilde süslüdür. Odanın pahlanan köşesinde yer alan kapı ve yüklük kapaklarında, baş oda bezemelerinde olduğu gibi, dikdörtgen bölümler halinde açık renk zemin üzerinde zarif, ince çiçek demetleri görülmektedir (Res. 6). Bu duvarın alt seviyesinde, geniş sayılabilecek bölümler içinde, sarı zemin üzerinde lale, sümbül, gül gibi son derece natüralist, bir kurdele ile bağlanarak demet haline getirilmiş çiçek demetleri dikkati çekmektedir (Res. 7). Kapı ile yüklük arasında ise üzeri bir ya da iki renk ile gölgeli olarak boyanmış, C ve S kıvrımları ile oluşturulmuş kıvrımlar, akant yapraklarından oluşan bezemesiyle baş odadakine nazaran daha sade bir ocak nişi ve nişin iki yanında aynı şekilde üç raf bulunmaktadır (Res. 8). Bu rafların kemer alınlıklarında natüralist çiçekler tercih edilmiştir.

Yukarıda anlatmış olduğumuz bezemelerin dışında, diğer üç duvar göz hizasına kadar bezemesiz bırakılmıştır. Üst seviyede, pencerelerin arasında kalan alanlarda, baş odadaki gibi C ve S kıvrımlarıyla oluşturulmuş petrol yeşili kemerlerin bağladığı ince sütuncelerin arasındaki bölümlerde vazo içinde çiçekler yer almaktadır (Res. 9). Çiçekli vazoların, baş odadakiler gibi grift kıvrımlar arasına yerleştirilmedikleri, çok basit bir S kıvrımı üzerinde özenli ve hemen hemen hepsi ayrı bir formda olmak üzere betimlenmiş olmaları ilginçtir. Vazolar, çift S kulplu, çift halka kulplu, tek kulplu ya da kulpsuz olmak üzere çeşitlilik göstermeleri açısından önemlidir. Genellikle, petrol yeşili veya kahverengi tonlarında oldukları, içlerindeki çiçeklerin ise farklı çeşitlerde ve natüralist üslupta yapıldıklarını söylemek mümkündür.

Bu odanın tavanı da özenle tasarlanmıştır. S şeklinde kıvrımlar arasına yerleştirilmiş zarif yaprak ve çiçeklerden oluşan üç bordürden sonra tavan göbeğine

⁵ Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Rüçhan Arık, "Resimli Türk Evlerinden..", s.14-15; Rüçhan Arık, *Batılılaşma Dönemi...*, s. 95-96, res. 82; Günsel Renda, *Batılılaşma Döneminde Türk...*, s. 141; Günsel Renda, "Wall Paintings ...", s. 716.

Yenişehir Şemaki Evi

geçilmektedir. Tavan göbeği, kırmızı, dikdörtgen alanların çevrelediği sarı, dikdörtgen panoların farklı yerleştirilmeleriyle oluşturulmuştur (Res. 10). Bu sarı panoların herbirinin içi natüralist çiçeklerle bezelidir.

Son olarak, baş odadaki gibi, yüklüğün üzerinde İstanbul manzarası yer almaktadır. Baş odadakiyle aynı anlayışta yapıldığı söylenebilir. Başkentteki örnekler nazaran daha ilkel bir mekan kuruluşu ve boyama tekniği görülmektedir. Oda noktasında Kız Kulesi yer alır ve baş odadaki gibi gözleme dayanmayan bir manzardır⁶. Küçük odanın yanında bulunan üçüncü oda ise baş oda ve küçük odaya göre daha sadedir.

Yukarıda da tanıtmaya çalıştığımız gibi, bezeme programında özellikle natüralist çiçekler ön plandadır. Natüralist üslubun yoğun olarak hissedildiği vazo içindeki çiçekler yüzyıllardır geleneksel kalem işlerinde çok sevilen ve sıkça uygulanan bir motiftir. Başta Topkapı Sarayı olmak üzere saraylardan daha küçük boyutlu evlere kadar İstanbul ve Anadolu'da süsleme programına alınmıştır.

Tavan bordürlerinde kullanılan çiçekli dal motifi, duvarlarda üst seviyelerde bulunan çiçek dolu kulplu vazolar, ocak nişleri üzerindeki püsküllü perde motifleri, gölgeli boyamalar özellikle III. Selim (1789-1807) ve II. Mahmut (1808-1839) dönemi özellikleridir. Şemaki Evi'nde görmüş olduğumuz kıvrım dallar arasında betimlenmiş içinde çiçeklerin bezendiği vazoların, Topkapı Sarayı Valide Sultan Yemek Odası'ndaki, gölgeli boyanmış C ve S kıvrımları arasında yer alan çiçekli vazo motifleri kadar hacimli olmasa da aynı anlayışta olduklarını söylemek kuvvetle muhtemeldir⁷.

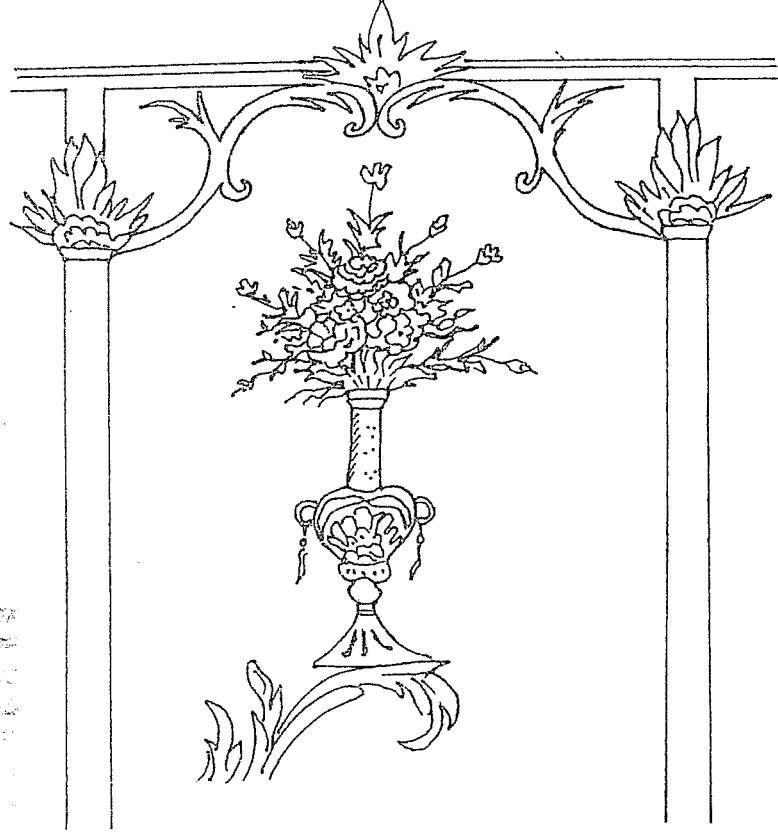
Şemaki Evini bezemeleri açısından tarihlememiz konusunda bize asıl yol gösteren, karşılaştırma örneklerimizi oluşturan, Datça'da Mehmet Ali Ağa Konağı, Göreme Orta Mahallesi Eselli Camisi yakınlarında yer alan ev ile Çanakkale yakınlarında, Bayramiç Hadimoğlu Konağıdır. Şemaki Evi'nde, özellikle üst seviyede bulunan C ve S kıvrımlarıyla oluşturulmuş kemerlerle birbirine bağlanan petrol yeşili veya kahverengi sütuncelerin düzenlenişi ve bu alanlarda yer alan çiçek ve yaprak dolu vazo betimlemeleri (Şek.1), Çanakkale yakınlarındaki Bayramiç Hadimoğlu Konağı'nda yer alan bezemelerle benzerlik göstermektedir⁸ (Şek.2). Hadimoğlu Konağı da kesin tarihi bilinen evler arasında yer almaktadır. Konağın dış duvarında 1211/ 1796 tarihi okunmaktadır. Ancak, Hadimoğlu Konağı bezemeleri daha hacimli ve gölgeli olarak boyanmıştır. Aynı şekilde sütunceler arasındaki çiçekli vazo motifleri, tavan bezemelerini oluşturan hasır örgü izlenimi veren düzenlemeler ile şeritler halinde kıvrım dallar üzerindeki zarif çiçekler, tavan göbeğinde tercih edilen profilli damarlardan oluşan çarkıfelek düzenlemeleri motif seçimi ve kullanılan renkler açısından Datça Mehmet Ali Ağa Konağı ile çok büyük benzerlik göstermektedir⁹. Ancak, Datça Mehmet Ali Ağa konağı bezemeleri Şemaki Evi bezemelerine nazaran daha hacimli, daha alevli uygulamalar olarak görülmektedir. Özellikle sütunceleri birbirine bağlayan C ve S kıvrımlı kemerlerde bu özellikler dikkati çekmektedir (Şek.3). Her iki konak da aynı dönem İstanbul yapılarında görülen bezemelerin taşra uyarlamaları olarak karşımıza

⁶ Resimlerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Rüçhan Arık, "Resimli Türk Evlerinden...", s.15'de yer alan resim; Rüçhan Arık, *Batılılaşma Dönemi...*s.96-97; Günsel Renda, *Batılılaşma Döneminde Türk ...*, s.142, res.107.

⁷ Örnek için bkz. Günsel Renda, *Batılılaşma Döneminde Türk...*, s.14'deki resim.

⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Günsel Renda, *Batılılaşma Döneminde Türk...*, s. 131-132; Günsel Renda, "Wall Paintings....", s. 715.

⁹ Karşılaştırma açısından, sütunceler arasında bulunan çiçekli vazo motifleri, tavan düzenlemeleri ve kıvrım dallar arasında yer alan çiçekli bordürler için bkz. Günsel Renda, "Datça'da Eski Bir Türk Evi", *Sanat Dünyamız*, sayı 2, 1974, s.27 sağ üst resim,s.28'deki tavan resimleri.

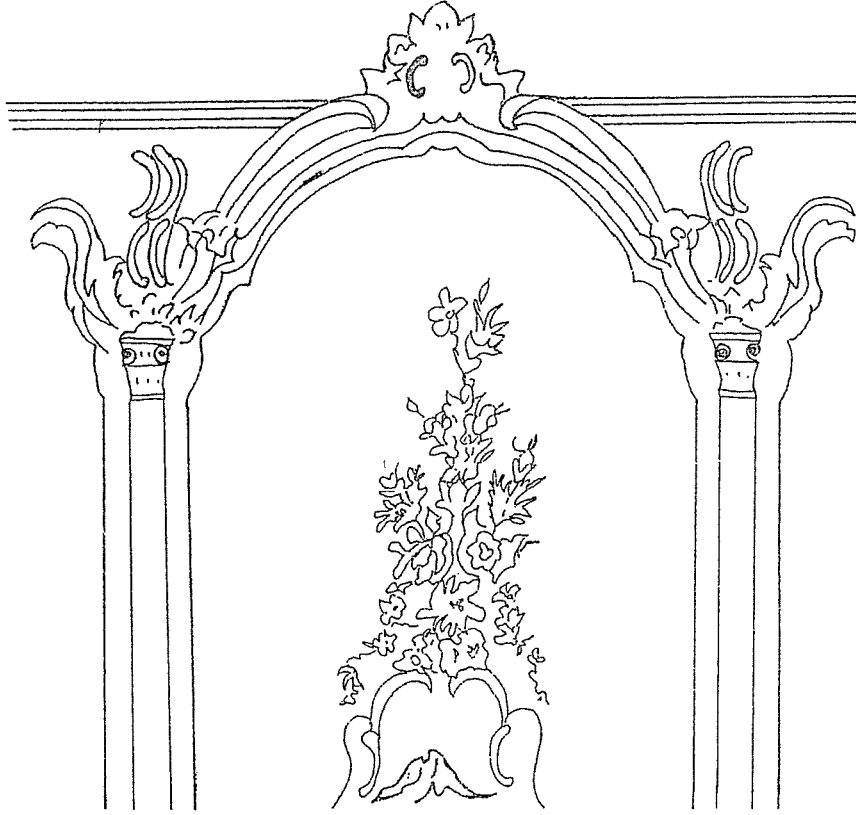
Şek. 1- Yenişehir, Şemaki Evi'nde yer alan sütunceler arası vazo içinde çiçek düzenlemeleri.

çıkılmaktadır. Prof.Dr. Günsel Renda'nın yapmış olduğu araştırmalar sonucu evin kesin tarihi saptanabilmiştir. Datça, Mehmet Ali Ağa Konağı 1206/ 1791 ya da 1216/ 1801 yıllarına tarihlenmektedir¹⁰. Diğer örneğimiz olan Göreme'deki evin, manzara ve natürmortlar dışında kalan bezemeleri arasında akant yaprakları, vazo içinde çiçeklerle ocak nişinin kurdeleyle bağlanmış perde motifleri ve duvarların üst seviyesinde bulunan kıvrım dallar arasındaki çiçekler dikkati çekmektedir. Ayrıca, natürmort ya da manzara betimlemelerine çok zarif kıvrım dallar üzerine serpiştirilmiş çiçek düzenlemeleriyle çerçeve oluşturulduğu da göze çarpan bir diğer özelliktir. Boyalı bezemeler arasında okunan 1243/1827 tarihine bağlı olarak, bezemelerin o tarihte tamamlanmış olduğu düşünülmektedir¹¹. Göreme evinin bezemeleri, hem kullanılan motif ve konular hem de üslup açısından, Yenişehir Şemaki Eviyle Datça Mehmet Ali Ağa Konağı bezemelerine benzer özellikler göstermektedir. Özellikle betimlemeleri çevreleyen çiçekli ince dallarla

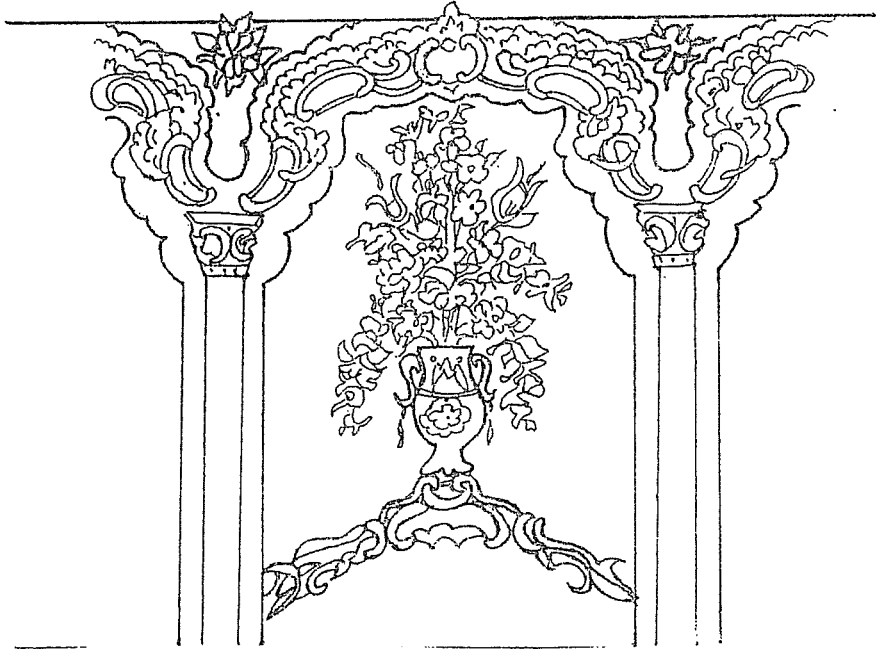
¹⁰ Datça'da Mehmet Ali Ağa Konağı olarak bilinen ev hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ay. mak., s.22-29.

¹¹ Göreme'deki evin bezemeleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Günsel Renda, "Göreme'de Korunması Gereken Bir Ev", *III. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara,1985, s. 103-132; vazo içindeki çiçek düzenlemeleri, akant yaprakları, tavan eteğinde yer alan kıvrım dallar arasındaki çiçek düzenlemeleri ile ocak nişindeki perde motifleri ile karşılaştırma açısından bkz. a.g.e., res. 9-16.

Yenişehir Şemaki Evi

Şek.2 - Çanakkale yakınlarında, Bayramiç Hadımoğlu Konağı'nda yer alan sütunceler arası çiçek düzenlemeleri.

Şek. 3- Datça, Mehmet Ali Ağa Konağı'nda yer alan sütunceler arası çiçek düzenlemeleri.

Şemaki Evi'nin tavan ve ocak nişi bezemelerinde karşımıza çıkan çiçekli kıvrım dallar aynı anlayışı yansıtmaktadır (Res.5)¹². Ancak, Şemaki Evi ile Mehmet Ali Ağa Konağı bezemeleri Göreme Evi bezemelerine nazaran daha taşra özellikleri göstermektedir. Yukarıda da belirtmiş olduğumuz yakın özellikler sebebiyle Şemaki Evi'nin bezemelerinin de yaklaşık aynı tarihlerde yapılmış olabileceğini düşünmekteyiz. Bu tarihlere ve bezeme özelliklerine göre Şemaki Evi'nin III. Selim veya daha da kuvvetle II. Mahmut döneminde bezendiği kanısı güçlenmektedir. III. Selim döneminde tercih edilen barok kartuşlar, aevli kıvrımların yerine II. Mahmut döneminde daha neoklasik motifler tercih edilmiştir. Özellikle, Topkapı Sarayı'nda II. Mahmut döneminde yapılan ya da onarılan, Harem Dairesi I. Abdülhamit Yatak Odası, Valide Sultan Dairesi gibi mekanlardan tanıdığımız rüzgardan uçları kıvrılmış gibi görünen akant yaprakları, özellikle sütun gibi mimari öğelerin tek ya da en fazla iki renkli olarak, son derece sade ama gölgeli boyandığı bir dönem II. Mahmut dönemi¹³. Yenişehir Şemaki Evi de daha çok yukarıda belirtmiş olduğumuz özellikleri gösterdiğinden II. Mahmut döneminde bezenmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

19. yüzyılda, İstanbul'da geleneksel iki boyutlu, geometrik ve bitkisel motifler yerini daha boyutlu çiçek demetlerine, çiçekli kıvrım dallara bırakmaktayken aynı anlayışın İstanbul dışında da uygulanmaya başladığını gösteren önemli örneklerden biri olduğu açıkça görülmektedir. Şemaki Evi mimarisi kadar kalem işi nakışları açısından da sanat tarihinde önemli bir yere sahiptir.

Pelin Şahin

¹² Göreme'deki evde uygulanan ince dallarla oluşturulan çerçeve motifi için bkz. Günsel Renda, "Göreme'de Korunması...", s.129, res.128.

¹³ Topkapı Sarayı'nda yapılan onarımlarla ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz. Selma Emler, "Topkapı Sarayı Restorasyon Çalışmaları", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, sayı 1, 1963, s.211-312.